

DE GLETSCHERTUIN TE LUCERN.

EENIGE BLADZIJDEN UIT DE REIS-AANTEEKENINGEN VAN
TWEË JONGE DAMES.

Zoo er ooit een naam is, die grootsche en tevens liefelijke herinneringen in ons opwekt, dan is het zeker die van Lucern. Grootsche! Wij denken hierbij aan dat heerlijke meer met zijn prachtig gekleurd water, omzoomd door bergreuzen als de Pilatus en de Rigi. Liefelijke! Wij hebben dan voor ons de kade van Lucern, en den zachten, groenen, met lusthuizen bezaaiden linkeroever van het Vierwaldstädtermeer, dat met die kale bergtoppen een zoo aangenaam contrast vormt. Ging het u bij het betreden van die stroek als ons, dan wist ge, bij den aanblik van al dat schoons, niet, naar welke zijde het eerst de schreden te richten. De Rigi wenkte ons van uit de wolkenmassa tot een avond- en morgenbezoek. Het meer lachte ons met al zijn liefelijke afwisselingen toe, en scheen bij de warmte dier dagen (Aug. 1875) tot een tochtje op zijn koele oppervlakte uit te noodigen. Daarbij kwam nog het verlangen den alom bekenden leeuw van Thorwaldsen te bezoeken; dit gedenkteeken met zijn grootsche historische herinneringen trok ons, ook al door wat wij er van gehoord en gelezen hadden, onwederstaanbaar aan. En wat niet al meer! Wat te kiezen? — In deze besluiteloosheid gingen wij aan tafel, en namen ons voor, dubbel acht te geven op de verhalen der overige reizigers, omtrent hun reeds gemaakte en nog te maken toeren. Zoo hoorden

wij dat men, bij alles wat Lucern te genieten bood, niet moest verzuimen den Gletschertuin te bezichtigen. Op onze, mij dunkt niet onnatuurlijke vraag, of dat een schilderij was van een meesterhand, of een basrelief, kregen wij ten antwoord: "Gott bewahre, nein, einen wahrhaftigen Gletscher werden Sie da sehen." — Dit antwoord bracht ons echter niet veel verder, daar wij aan een gletscher in het midden der stad Lucern niet konden gelooven; daarenboven kwam de bezoeker met zijn beschrijving niet verder dan tot uitroepen van verbazing over hetgeen hij zag, en verwondering over onze ongeloofigheid. Zóóveel wisten wij nu echter zeker, dat de Gletschertuin zich zeer dicht bij den Leeuw van Thorwaldsen bevond, en toevallig het meest in onze nabijheid, zoodat wij dus daarvoor den halven dag, die ons nog overbleef, het best konden gebruiken. Wij begaven ons dus, na den maaltijd, op weg. Daar ons hôtel bij het station gelegen was, moesten wij de breede, nieuwe brug passeeren. Hoe trof ons dáár de vrije blik op het meer, die zooveel schooner werd door het contrast ter linker- en ter rechterzijde. Aan den eenen kant wanen wij een duitsch stadsgezicht te zien, in het ouder gedeelte van Lucern met zijn nog oudere brug, waarbij de beroemde Lucerna of wachttorens zich vertoont; en aan de andere zijde genieten wij het volle, meest rijke schoon van een der bekoorlijkste Zwitsersehe meren. Daar ligt vóór ons de Vierwaldstädter, ingesloten door een krans van hemelhooge bergen, waarachter enkele sneeuwtoppen zich vertoonen. Rechts vangt de bergrij aan met den Pilatus, die woest en dreigend zijn vele hoornen in de lucht verheft; en links schijnt zij in den liefelijken, maar van hier uit wel wat eentonigen Rigi te eindigen. De genoemde kade van Lucern voltooit het schilderachtig geheel. De lommerrijke wandelplaats langs het meer was, zooals immer in dit jaargetijde, met tal van bezoekers, meest vreemdelingen, bezet; zoo ook nu, toen wij van de brug komende, haar in schuinsche richting overstaken, om onzen weg langs de Roomsche-Katholieke kerk te vervolgen.

Onderweg zagen wij in verscheidene van de hier in zoo grooten getale aanwezig zijnde winkels verschillende photographiën tentoongesteld; wij vonden er ook onder van Lucern en den Gletschertuin; doch ook deze laatsten, hoe goed gelijkend zij ons ook later voorkwamen, brachten ons niets nader tot een voorstelling van hetgeen we zien zouden, dan het de uitroepen van den vreemdeling gedaan hadden.

Eindelijk naderden wij het zoogenaamde Löwendenkmal; wij waren het onbebouwde gedeelte der stad doorgegaan en liepen ook de laatste rij woningen, allen winkels van Zwitsersch snijwerk en photographiën, zonder daaraan een blik te gunnen, voorbij, gedreven als wij werden door onze hoog gespannen verwachting.

Ten laatste, daar staan wij tegenover den beroemden Leeuw! Hoe zullen wij woorden vinden om te beschrijven wat wij daar gevoelden, bij de krachtige taal van dat gedenkteeken voor ieder, die eenigszins met de geschiedenis zijner zinnebeeldige voorstelling bekend is. Zeker, die leeuw en zijne attributen moeten elk van bewondering en eerbied doen gloeien. Daar ligt hij voor ons, de 8½ voet hoge leeuw, uitgehouwen in de rotsen, naar het model van den grooten Deenschen beeldhouwer Thorwaldsen. Het gesteente, dat het bergvolk draagt, moet hun heldendaden verhalen.

Welk een oneindig grootsche gedachte! Een leeuw heeft hij uitgekozen als beeld, een leeuw in doodstrijd; de koning der dieren is in zijn vollen levensbloei getroffen door een dodelijke speer, die hem nog in de zijde steekt. Hij is aangrijpend edel, vol kracht en schoonheid, zelfs in dezen laatsten strijd; doch hooger stijgt hij in onze schatting door het edele dat Thorwaldsen, naast de kracht, in deze figuur heeft gelegd. Zien wij slechts naar den rechterklauw, die krampachtig het bekende leliewapen der Bourbons omklemt en, terwijl het dier zijn krachten voelt verminderen om het te verdedigen, het naar zich toe tracht te halen, om het met zijn stervend lichaam te beschermen.

Wij zouden hier nog veel meer kunnen bijvoegen, doch de leeuw, hoe belangwekkend ook op zich zelf, behoort niet tot ons onderwerp; maar hij lag in onzen weg naar den Gletschertuin, en daardoor wilden wij hem niet onaangeroerd laten. Zijn omgeving mogen we in elk geval tot ons gebied rekenen, daar zij als het ware den indruk van den Gletschertuin nog verhoogt.

De plaats, waar het monument zich bevindt, is een open ruimte; bij het binnentreden moet men zich rechtsom wenden, om tegenover den leeuw plaats te nemen, die daar ligt uitgehouwen in eene steil zich verheffende zandsteenrots. Het effect van het gedenkteeken wordt verhoogd door de weerspiegeling in het water van een kleinen vijver, die ook den bezoeker op den gevorderden afstand houdt, zoodat de grofheid van het werk hem niet hindert. Aan de eene zijde van den leeuw, en wel aan die van den ingang, wordt de ruimte begrensd door

een klein boschje, dat slechts even toereikend is om de hoeken van den weg aan ons oog te onttrekken. Aan de andere zijde, tegenover den ingang, zetten zich de rotsen voort, doch zij zijn veel lager dan daar, waar het monument zich bevindt. Ook dat gedeelte van de open ruimte is met laag geboomte beplant, maar met wat meer zorg aangelegd dan aan den anderen kant. Achter die boomen nu ligt het doel van onzen tocht: de Gletschertuin. Ons afscheid van den leeuw was niet moeilijk, want we zouden hem later nog eens op onzen terugweg moeten voorbijgaan. Nadat het verrassende en overweldigende van den eersten aanblik van dit beroemde gedenkteecken een weinig was bedaard, liet onze nieuwsgierige belangstelling in den Gletschertuin zich dubbel gelden. Het kwam ons nu, nog meer dan eenige uren geleden, onbegrijpelijk voor, hier een gletscher te zullen vinden, daar niets hoegenaamd in onze omgeving dit vermoeden konde opwekken. Van de samenstelling van het woord Gletschertuin konden we ons geen verklaring geven, want hoe was het mogelijk de gedachte aan den zomer, aan groen en bloemen, met dien van den eeuwigen winter te verbinden? Nog eens ontvingen we, voor we binnentraden, van een man, die hier te huis behoorde, de verzekering, dat het natuur en geen kunst was, wat wij te zien zouden krijgen. Eindelijk traden wij een net Zwitsersch huisje binnen, waar ons eenig geld tot entrée werd gevraagd, en dit verleende ons den onmiddellijken toegang tot het merkwaardige terrein. En wat zagen we nu daar bij den eersten oogopslag? Een kale rots van geringe helling, met krassen en voren doorploegd, waarin zich hier en daar grootere en kleinere kuilen bevinden. Sommige van die kuilen waren overbrugd, en overal zagen wij het pad, dat wij moesten volgen, afgebakend door kleine rustieke hekken; op verschillende hoogte lagen kleine koepels, even ruw als de hekjes en bruggen. Geen spoor van ijs ontdekten we. Waaraan ontleent deze plaats dan haar naam? Hier aan: zij vertoont ons de duidelijke sporen van gletschers, die in overoude tijden zich hier een weg baanden. De plaats is, als het ware, het ppen geslagen boek, waarin zij hun bezoek hebben aangeteeckend. We hebben vóór ons gletscherbanen, in den ruimsten zin van het woord. Zeker staan we hier op een der belangrijkste plaatsen van Zwitserland, voor den natuurkundige vooral, maar ook voor ons. Zoo ergens, dan verhaalt ons hier de aarde zelve, in hare gesteenten, van een tijd, waarin misschien nog geen menschelijke voet haar oppervlakte betrad en waarvan dus alle geschiedkundige oorkonden ontbreken.

Wat spreekt hier de koude steenmassa weer een geheel andere taal tot ons dan ginds, geholpen door de hand van den kunstenaar, wat wij zooveen zagen. De steenen hier verhalen ons, als overblijfselen uit den zoogenaamden gletscher-tijd, van dat tijdperk, waarin het gansche gebied van het tegenwoordige Zwitserland, ja wellicht het geheele noordelijke halfmond, met een ijskleed bedekt was, dat op sommige plaatsen een dikte van duizend voet bezat. Van dien tijd dagteekent het ontstaan van die groeven of krassen en kuilen in het gesteente, dat daar voor ons ligt. Zij werden naar alle waarschijnlijkheid gevormd door ijsvelden of gletschers, die in het Reussgebergte ontstonden. Die afkomst wordt ons verhaald door de gneis- en granietbrokken en de zoogenaamde Tavigliana-zandsteenen, die men op de hoogste bergtoppen van het Reussgebied aantreft. Door verweering moeten zij van de groote rotsen zijn losgeraakt en zóó naar beneden gestort, of vervoerd op den onmetelijken Reuss-gletscher, die zich tusschen den Gotthard totaan de Albis- en Jura-keten uitstreckte. Deze onmetelijke ijsvelden daalden toen langs den Gotthard af en namen hun weg, langs het Vierwaldstädtermeer, hierheen. Sommigen der bovengenoemde steenen zijn de oorzaak der groeven, die ons bij het binnentreden in het oog vielen. Het rotspuin toch dringt door verschillende oorzaken soms diep in de ijsmassa en geraakt langzamerhand tot op den bodem van den gletscher, waar de steenen, bij de steeds voortgaande beweging van deze en zijne onnoemelijke drukking, diep in de rots snijden en hierdoor de beweging van den gletscher zeer bemoeijliken. Soms zijn de steenen, die de gletscher voor zich uitschuift, de eerste oorzaak van krassen in het gesteente, die tot diepe groeven worden, als later het rotspuin, dat zich onder in het ijs bevindt, hun werk voortzet. Wat de groeven zelve betreft, hiervan is weinig meer te zeggen dan we bij het binnentreden reeds opmerkten. Het zijn nu eens diepe insnijdingen, dan weer groeven, die tot krassen uitloopen in de rots, die overigens glad is afgeslepen. Zij loopen allen in dezelfde richting, dat is, in die van de helling. Wel een bewijs dus, dat zij door de beweging der gletschers ontstonden.

Sommige stukken van het rotspuin, dat men in lange rijen midden op of aan de zijranden van iederen gletscher vindt, en die in den aard van hun wezen hun afkomst duidelijk verraden, lieten de gletschers achter op hun weg. Eenige van deze steenhoopen of morainen, gelijk zij genoemd worden, treft men in het Isenthal, anderen tot over de

Albis-keten, in het tegenwoordige Aargau, tot zelfs in den Jura aan; weder andere rotsbrokken waren behulpzaam tot het vormen van de zogenoemde *Gletschermühlen*, waar wij zoo aanstonds op terugkomen. Het woord zelf laten wij liefst onvertaald.

Bij de hoogere temperatuur van het warme jaargetijde smelten de Gletschers aan de bovenvlakte af. Het afsmeltende water vormt kleine beken, die in het Duitsch weder zeer eigenaardig met den naam *Schmelzwasserbäche* (dooiwaterbeken) bestempeld worden. Bij hun loop benedenwaarts zoeken zij zelve op de ijsvlakte natuurlijk bij voorkeur de reeds aanwezig zijnde spleten en groeven in het ijs en tusschen het gesteente op; waar deze niet aanwezig zijn, baant het water zich zelf een weg en holt dien uit, alles met zich voerende, wat het als hinderpaal op dien weg aantreft. Komt het stroomende water in reeds bestaande groeven, dan hollen de medegevoerde steenen en het water zelve die groeven dieper uit; deze steenen verkrijgen daardoor, en door het afslijpen van hun ongelijke kanten, bij het over het ijs en over elkander rollen, den ronden vorm, waaraan zij zoo gemakkelijk te herkennen zijn, en die hun den naam van *rolsteenen* heeft bezorgd.

Komt dit dooiwater bij een diepe kloof of scheur in het ijs, dan stort het zich met vreeselijk geweld naar beneden en veroorzaakt daarbij, volgens TYNDALL, soms een geluid als van het rollen des donders. Bij haar val neemt de waterader een spiraalvormige beweging aan, waarin de medegevoerde voorwerpen natuurlijk deelen. Door de kracht van den val wordt, zooals gezegd is, de weg steeds breder en strekt hij zich al dieper en dieper uit, terwijl door de spiraalvormige beweging deze uithollingen een zuiver ronden- of liever trechtervorm verkrijgen. Dat de rolsteenen tot dit uithollingswerk zeer bevorderlijk zijn, behoeft nauwelijks gezegd. Zij toch begonnen hun werk zelfs reeds bij hun schijnbaar volkomene rust. Daar, stil op den gletscher liggende, nemen zij de warmte der zonnestralen tot zich en deelen die mede aan de plaats hunner ligging, waar zij door uitsmelting kleinere en grootere diepten doen ontstaan.

Dit uithollen nu, in den gletscher reeds begonnen, zet zich, waar het ijs op den bodem reikt, voort in het gesteente. Vandaar die diepe kommen, die gaten, die wij zooeven, bij het binnentreden van den Gletschertuin, als overbrugd, aan u voorstelden. De rolsteenen, die tot hun vorming hebben gediend, vinden wij hier bij sommigen in de kom zelve; bij anderen werden ze er uit genomen, om ons beter de

diepte van die kom en de rolsteen en zelve te laten zien. Sommige van deze laatste hebben een volmaakt bolvormige gedaante, en de ronddraaiende beweging van het water, waarin deze steenen deelden, is nog zeer duidelijk aan de wanden der kom zichtbaar in spiraalvormige groeven.

Dat wij deze duidelijke sporen van het bestaan van gletschers thans aantreffen op een plaats, waar zij, bij de tegenwoordige temperatuur van de aardkorst en bij de ligging der ruimte waar wij ons bevinden, niet meer kunnen bestaan, is ons het sprekend bewijs, dat de Gletschertuin is, zooals wij haar in het begin noemden, een gedenkteken uit den vroegsten voortijd, een document van een der meest belangrijke perioden uit een onbegrijpelijk lang verleden. Die gaten zijn de bodems van die besproken Gletschermühlen; de zacht afhellende rots strekte tot pad aan reuzengletschers, die daarin als het ware hun voetsporen hebben afgedrukt. Wij vinden hier alles wat gletscherbanen ons te zien kunnen geven, in de kleinst mogelijke ruimte opeen gedrongen. Op een oppervlakte van 480 vierkante meters namelijk, vinden we anderhalf dozijn van deze kommen of Gletschermühlen, die in omvang en diepte de grootste verscheidenheid aanbieden; een verscheidenheid, ontstaande uit de hoeveelheid en de kracht van de watermassa en de hardheid en het aantal der rolsteen, die het uitholingswerk volbrachten.

Enkelen dezer kommen verdienen wel wat nauwkeuriger beschouwd te worden.

Aan de noordelijke grens van den tuin bevindt zich een gletscherkom, die zich, zoowel door haar grootte als door de ongeschondenheid waarin zij voor ons bewaard is gebleven, van al de anderen onderscheidt. Volgens gedane opmetingen, heeft deze kom een diepte van ten naastenbij 6, en een doorsnede van 9 meter. Aan den westelijken rand vindt men er een, die wij om hare merkwaardigheid op deze laten volgen. Men zou haar, volgens de geleerden, hoewel niet wat hare grootte betreft, tot een der bezienswaardigste mogen rekenen, omdat zij twee schroefgangen vertoont, van welke een, de meest duidelijk zichtbare, van boven af tot aan den bodem anderhalven omgang maakt; de diepte van deze kom bedraagt 3, en de doorsnede $1\frac{1}{2}$ meter. Niet minder belangrijk is de hier naastbij gelegene; evenals bij de vorige zijn daarin duidelijk spiraalvormige windingen aan de wanden te onderscheiden. Op haren bodem bevinden zich twee verdiepingen,

de aanvang dus van twee kleinere kommen, waarvan de een den rand van den gemeenschappelijken trechter zoodanig heeft uitgehold of onderwoeld, dat deze overhangend geworden is. In de richting van het monument van Thorwaldsen bevindt zich een Gletschermühle, waarin ook twee anderen zijn uitgehold; maar hier zijn het reeds bepaalde kommen, terwijl men ze bij de vorige niet meer dan verdiepingen kan noemen. De gemeenschappelijke kom onderscheidt zich door schoone gletschervoren, die van de hoogte hierin afdalen. Hare diepte bedraagt $2\frac{1}{2}$ meter. Nog een wekt onze aandacht, als uitmuntende, niet door haar diepte, maar door haar grooten omvang. De andere kommen vallen ons minder in het oog. Professor KEIM, Hoogleraar in de geologie aan de Akademie en aan het Zwitsersch Polytechnicum te Zurich, beweert, dat de laatstgenoemde ondiepere kommen, waarin de rol- of maalsteenen ontbreken, op een andere wijze gevormd zijn dan de eerstgenoemden. Hij geeft daarvan de volgende verklaring: "Wanneer men onder een gletscher kruipt, waar zulks mogelijk is, ziet men dikwijls de onder het ijs vloeiende beken, door dat ijs zelf daartoe genoodzaakt, van loop veranderen en draaikolken vormen. Na eenigen tijd maakt de zich steeds langzaam vooruit bewegende gletscher diepe voren in de kanalen door het beekje gegraven, en slijpt deze meer of min uit, zoodat van het eigenlijke kanaal, zooals het het eerst door het water werd uitgehold, slechts diepere kommen overblijven."

Deze verklaring is echter alleen toepasselijk op de laatstgenoemde, ondiepe kommen, die allen eenigszins ovaal gevormd zijn, en aan de randen afgeslepen. De anderen hebben ongetwijfeld hun ontstaan te danken aan de werking van Gletschermühlen, daar bij dezen niet de minste sporen te vinden zijn van kanalen, door beekjes gevormd.

Een merkwaardig verschijnsel, dat wij tot nu toe slechts even aanstipten, is de aan eene zijde overhangende wand van sommige kommen. Hij bevindt zich steeds aan het zuidelijke of hoogste gedeelte der helling van dit terrein. Zooals bekend is, beweegt zich de bodem of onderkant van den gletscher langzamer door de wrijving over de rotsen dan het bovenste gedeelte; daardoor ontstaat eenige verandering in de richting van den ijstrechter, en zoo ook in de rotskommen, die niets anders zijn dan de voortzetting van eerstgenoemde ijstrechters. Aan de bovengenoemde reden is het dan ook toe te schrijven, dat die overhangende wanden zich allen aan de zuidzijde bevinden, daar

de gletscher zich van zuid naar noord bewogen heeft, en dus ook in deze richting de trechter moet overhellen.

Nog in een ander opzicht is dit plekje bijzonder merkwaardig.

Wij bleven het langst bij de hoofdzaak, de gletscherbanen zelve, stilstaan; thans willen we de andere bezienswaardigheden ook nog wat nader beschouwen; dezen alleen zouden ons reeds nopen tot een bezoek.

Bij het binnentreden zagen wij rechts de gletscherbanen en kommen voor ons liggen, en links een overdekten gang of gaanderij, die wij tot nu toe onopgemerkt lieten. Zij dient tot bewaring van een prachtige verzameling fossielen, die hier zijn tentoongesteld. Deze gesteenten vertoonen ons afdrukken van producten uit een andere, nog vroegere voorwereldlijke periode, dan die waarin de gletscherbaan ontstond, en wel uit den tijd waarin Zwitserland en ons geheele werelddeel, enkele hooge rotspunten uitgezondord, waarschijnlijk nog door de golven der zee werd bedekt. Hier verplaatsen ons de *Nummuliten* (schijfvormige versteende zeedieren ter grootte van een franc tot die van een vijf-francstuk, en daarop ook in kleur en vorm zoozeer gelijkend, dat ze daaraan hun naam van het latijnsche woord voor geldstuk, *nummus*, ontleenden) in den tijd der zoogenaamde *Nummuliten*-zee.

De verbreiding van deze fossielen strekt zich niet alleen door geheel Midden- en Zuid-Europa, maar ook door Noord-Afrika en Azie uit, tot zelfs op een aanmerkelijke hoogte boven den waterspiegel in het Himalaya-gebergte. Het onberekenbaar groot aantal van deze steenen moet niet weinig hebben bijgedragen tot de vorming van het vaste gedeelte van onze aardkorst in die streken.

De zee vormde destijds waarschijnlijk een smalle strook langs den noordelijken Alpenrand, waar zij haar golven soms zeer diep in het gebergte dreef; vandaar dat men deze *nummuliten* in Titlis op de Jochpas in de Sirenen, in het Kanton Uri en aan beide zijden van het Schächenthal aantreft. Van dit laatste dal moeten ook die afkomstig zijn, welke wij hier vinden, daar wij reeds zagen, dat door deze streek de Reussgletschers hun loop namen. De kleur van de steenen zelve is zeer verschillend; sommigen hebben een groene, anderen weer een roode kleur; de eerste ontstond door een inmenging van groene korrels in den zandsteen, die deze versteeningen aaneen smolt; de laatste is afkomstig van ijzerhoudende gesteenten, die hun kleur aan de *nummuliten* mededeelden. Dat ze in den Gletschertuin menigvuldig voorkomen, zien wij overtuigend bevestigd, volgens Professor s. SCHMIDLIN,

in het *Molasserif* (Bruinkolen-zandsteenbank) dat zich tusschen de gletscherkommen van het oosten naar het westen uitstrekt, welk rif toch bijna geheel uit door zandsteen verbonden nummuliten bestaat.

Behalve al het reeds bovengenoemde spreidt ook de gaanderij niet slechts voor den geleerde, maar ook voor den oningewijde nog rijke natuurschatten ten toon. Men vindt er onder anderen een bezienswaardige verzameling van gedeelten van paalwoningen, die in den winter van 1872—73 in het Baldegger-meer werden gevonden; en verder de prachtigste versteeningen van visschen en varens, waarvan de gids verhaalt, dat ze ook al van deze plaats afkomstig zijn.

Nog trekken hier rijk gekleurde mosselschelpen en schitterende bergkristallen onze aandacht.

Bij het binnenkomen merkten wij ook hier en daar kleine rustieke koepels op, en ook deze bleken een bezoek overwaardig. In een daarvan, aan de Noord-Oostelijke zijde van den tuin, vinden wij een bas-relief door Generaal PFLIFFER gemaakt, dat ons centraal Zwitserland tot in de kleinste bijzonderheden te zien geeft, volgens het verhaal van de jonge dame, die daarbij van alles een verklaring geeft, de vrucht eens zesendertigjarigen arbeids.

Het zou onmogelijk zijn, bij een zoo kort bezoek, een overzicht van dit uitgebreide kunstwerk te krijgen, indien wij daarin niet geholpen werden door de nauwkeurige aanwijzingen, die bovengenoemde dame, op waarlijk niet onverdienstelijke wijze, in de duitsche en fransche taal gaf. Terzijde van dit bas-relief vinden we nog een ander, dat, hoewel kleiner, niet minder van volharding en studie spreekt. Het stelt het Muota-dal voor in het kanton Schwyz, en wel ten tijde van het jaar 1800, na den door de Franschen gewonnen slag bij Zurich, op het oogenblik van den beroemden terugtocht over den Prigel, die in de krijgsgeschiedenis bekend is onder den naam van Suwarow'schen terugtocht. Dit laatste is geen werk van den heer PFLIFFER, maar van een sergeant, die dezen oorlog mede maakte. De bergschoenen en de alpenstok, die de Generaal steeds op zijne tochten in het gebergte met zich voerde als hij er zijn studiën maakte, worden ons hier mede getoond. De alpenstok vooral was zeer doelmatig ingericht; hij kon tot zon- en regenscherm en ook tot stoeltje worden gebruikt. Dit model is eerst in den laatsten tijd nagevolgd.

Van de verdere gebouwtjes is weinig te zeggen. Een daarvan bevat een kleine verzameling opgezette alpendieren; een ander onderscheidt

zich door den rustieken weg, die er heenvoert, en den vorm waarin het gebouwd is, namelijk die eener hermitage. Van hier heeft men een prachtig overzicht van het merkwaardig geheel.

In Zuid-Oostelijke richting is een koepeltje, dat wij een sierlijk gebouwde veranda zouden kunnen noemen. Het ligt tegenover het beroemde gedenkteeken van Thorwaldsen, dat van geen ander punt zoo in zijn volle schoonheid wordt gezien als van hier. Eindelijk, op het hoogste gedeelte, dat is op den achtergrond van den tuin, verheft zich een kasteel, dat den bezoeker een uitgebreid panorama opent over Lucern en omstreken.

Nog van één ding moeten wij melding maken en wel van een fontein midden tusschen de gletscherkommen aangebracht. Een geweldige Triton drijft uit zijn mond het water tot een aanzienlijke hoogte in de lucht, wat niet weinig tot de frissche koelte, die hier steeds heerscht, bijdraagt.

En nu is onze taak ten einde. Wij hebben de lezers van het Album rondgeleid op een plekje, dat onze aandacht overwaardig is. Aan de meesten hunner was het zeker tot nu toe onbekend, daar het eerst in den herfst van 1872 werd ontdekt, bij het maken van een kelder. Hoewel er in Skandinavisch dergelijke kommen gevonden worden, even als ook elders in Zwitserland, toch blijft dit plekje bijzonder merkwaardig, want nergens vertoonen zich de gletscherbanen zoo duidelijk geteekend en de kommen in zulk een groot aantal en van zulk een schoone ontwikkeling, op een zoo kleine uitgestrektheid gronds, als hier in den *Gletschertuin van Lucern*.

Mochten wij dóór deze regelen sommigen hebben opgewekt bij een reis door Zwitserland dit belangwekkend plekje niet onopgemerkt voorbij te gaan, dan is ons doel bereikt. Wij durven er met vertrouwen bijvoegen, dat niemand van dit bezoek teleurgesteld zal wederkeeren.

NASCHRIFT. — Van goed ingelichte zijde vernamen wij nog het volgende omtrent den Gletschertuin en deelen dit nog ten slotte den lezers van het Album mede.

In den afgeloopen winter heeft men nog een nieuwen reuzenketel ontdekt, nog veel grooter en dieper dan de vroegere. Deze heeft een diepte van 31 voet (10,3 meters) en een middellijn van 27 voet (9 meters). Hij is gelegen vlak voor de restauratie. Het onderste gedeelte is weer in twee afdeelingen gesplitst en in elk der afdeelingen ligt één steen.